

ЕМОЦИОНАЛНАТА ИНТЕЛИГЕНТНОСТ В КОНТЕКСТА НА ЛИЧНОСТНАТА СУБЕКТНОСТ

Н. Александрова

СУ „Св. Климент Охридски“

alexandrovan@yahoo.com

Резюме. Редица изследователи на емоционалната интелигентност независимо дали споделят социологическия, психологическия или смесения подход за изследване на този психологически конструкт, изтъкват като същностни негови психологически характеристики самосъзнанието, саморегулацията, проявите на самоконтрол. Проблемът за субектността е едно от централните направления в теоретическите и приложените изследвания на науките за човека. Особена актуалност тази проблематика получава при изучаване на механизмите на личностното развитие на човека. Същностното присъствие на самосъзнателните компоненти в емоционалната интелигентност са предпоставка за нейната съотнесеност към многокомпонентната структура на субектността. От своя страна, развитието и формирането на субектността на човека е условие и предпоставка за развитие и формиране на емоционалната интелигентност.

Ключови думи: емоционална интелигентност, личностна субективност

Представената разработка е теоретичен дискурс към опита за извеждане на един по-цялостен подход за изучаване на човека, а не неговото парциално представяне през призмата на изследване на отделни психологически констукти, **масив от корелационни данни** и самоцелни статистически процедури. В този смисъл предложеният материал е един опит за разглеждане на един от многото психологически феномени, намерил широко психолого-практическо приложение в различни сфери в контекста на развитието на човешките ресурси, в различни области на обществената практика – образование, управление, бизнес и т. н. , а именно емоционалната интелигентност. Тази психологическа структура се свързва с успешното управление и лидерство, което трябва да бъде израз на същностното желание за самоосъзнатост и себепознаване. Л. Спийрс посочва десет

важни характеристики на успешния лидер, а именно: слушане, емпатия, решаване на проблеми, осъзнатост, убеждение, концептуализация, далновидност, услужливост, отдаденост на израстването на хората и бизнеса. В рамките на анализа от психологическа гледна точка на качествата, необходими за реализирането и резултативната дейност на управлението и дейността на лидерите можем да представим вижданията на Д. Големан. Той смята, че различните лидери си приличат по един много съществен начин, а именно, че всички те имат висока емоционална интелигентност. Според редица изследвания управлението е поне 90% емоционална интелигентност и играе значителна роля за развитието на лидерските способности. Емоционалната интелигентност е способността да разбираме нашите емоции и как те работят за нас, за да увеличим нивото на нашата мотивация.

Таблица 1
Компоненти на емоционалната интелигентност

Пет компонента на емоционалната интелигентност		
	Дефиниции	Критерии
Самосъзнание	Способност за разпознаване и разбиране на настроенията, емоциите и влеченията, както и тяхното влияние върху другите.	Самоувереност, реалистично самооценяване, чувство за хумор.
Саморегулация	Способност за контрол или преодоляване на разрушителните импулси и настроения; готовност за изказване на категорични, безапелационни мнения и импулсивни действия.	Стойностност и интегративност, комфорт с двусмисленост, готовност за промяна.
Мотивация	Охота, страст за работа, която носи престижност в материално или служебно отношение; готовност за осъщесвяване на целите упорито, енергично.	Силно изразено желание за постижение, оптимизъм, дори при очакването за провал, организирано ангажиране.
Емпатия	Способност за разбиране на емоционалния грим(маска) на другите хора; умение за отношение на хората според техните емоционални реакции.	Опитност при изграждането на таланти и тяхното задържане; крос културална чувствителност; готовност за услужливост и добронамереност към клиенти.
Социални умения	Опитност в управлението на взаимоотношенията и изграждане на мрежи; способност да се намери общ език и структуриран доклад.	Ефективност в управлението на промените; убедителност; опитност в съставянето и управлението на екипи.

Това разбиране може да затвърди и нашите взаимоотношения с другите хора, като ни позволи да участваме в тях по положителен начин. В компонентите на емоционалната интелигентност се включват самосъзнанието, самоконтролът, мотивацията, социалните умения и емпатията. Емоционалната интелигентност включва пет компонента, които са представени в табл. 1.

Както се вижда от табл. 1, емпатията е съществен компонент на емоционалната интелигентност и представлява важна съставка на успешното лидерство и комуникативните компетенции. Тя насърчава личната отговорност и управлението на собствената личност. Успешното развиване на емпатията (да се отчитат емоциите, чувствата и потребностите на другите) и използването на това знание за най-добър резултат е сложен процес. Истинската емпатия произтича от дълбокото осъзнаване на собствената личност. Емпатията по същество е да бъдем способни „емоционално да сменим мястото си с другите“, „да приемем тяхната гледна точка“, „да

ни е грижа за тях“ и „да ги приемаме като поне равни, а понякога дори по-важни от нас самите“. Емпатията е част от емоционалната интелигентност и е конструктивна, който се съчетава с емоционалното себеосъзнаване, за да даде възможност да се разберат потребностите на другите и ефективно да се взаимодейства с тях. Емпатията е съществено важна за развиването на емоционалната интелигентност и показва, че тя следва осъзнаването на това кои сме и на какво държим, и способността да управляваме емоциите и поведението си. Важно е да подчертаем, че изграждането на емоционалната интелигентност не би могла да се развие без искреното желание и усилия от страна на самата личност

Самоконтролът, който се анализира от Големан като непрекъсващ вътрешен диалог е и компонент на емоционалната интелигентност. Контролът върху чувствата и импулсите дават възможност на личността да създаде атмосфера на доверие и справедливост. Тези индивиди, които контролират чувствата си са способни да посрещнат промените.

Характерна и специфична черта на ефективната емоционална интелигентност това е мотивацията. Много от хората са мотивирани от външни фактори, докато при лицата с разгърната емоционална интелигентност мотивацията им е атрибутирана от дълбоко вътрешно желание да се реализират, заради постиженията.

Емпатията и социалните умения се отнасят до способността на човека да управлява и балансира взаимоотношенията си с другите. Социалните умения са отношения, които се разгръщат с цел насочването на хората в посока, в която човекът иска. Социалните умения са кулминацията в развитието и проявата на емоционалната интелигентност. Човек е склонен ефективно да развива и ръководи взаимоотношенията си, което означава, че може да разбира и да контролира собствените си емоции и да бъде съпричастен към чувствата на другите. Наблюденията и проучванията показват, че мотивацията допринася за разгръщането на социалните умения. Именно социалните умения дават възможността да се реализират, да се изяви емоционалната интелигентност. Определено според Д. Големан емоционалната интелигентност може да се развива, да бъде научена и да играе по-голяма роля и значение, отколкото интелектът на човека. Близко до понятието емоционална интелигентност е концепцията на Х. Гарднер, който в рамките на личностния интелект различава, но и включва в неговото съдържание вътреличностен и междуличностен интелект. Редица изследователи на емоционалната интелигентност независимо дали споделят социологическия, психологическия или смесения подход за изследване на този психологически конструкт. Всички те изтъкват като същностни негови психологически ingredienti самосъзнанието, саморегулацията, проявите на самоконтрол. Това по един безспорен начин подчертава значението на самосъзнателните механизми за ефективното функциониране на емоционалната интелигентност. Всичко това по безспорен начин свързва и съотнася емоционалната интелигентност със същностни вътреличностни характеристики на човека, а именно него-

вите самосъзнателни структурни компоненти. Така психологията на човека започва да разширява опита за работа със субективния свят на човека и да се изгражда един нов възглед - виждане за човешката реалност в нейната субективна проекция.

Проблемът за субектността напоследък е едно от централните направления в теоретическите и приложните изследвания на науките за човека. Особена актуалност тази проблематика получава при изучаване на механизмите на личностното развитие на човека. В непубликуваните си трудове от 20-те години на XX в. С. Л. Рубинщайн критикува методологическите философски принципи на неокантианството, неохегелианството, като свързва основните методологически проблеми с невъзможността за прилагане на естествено научния детерминизъм към хуманитарното знание. Според него ключова идея за хуманитарните науки е идеята за субекта. Субектът в психологията е преди всичко носител на активност. В концепцията на Рубинщайн субектното начало на човека се реализира в личностното пространство, което се разбира като интегратор на всички психични процеси на човека. Подчертавайки субектните характеристики на човека Рубинщайн изтъква, че психологически механизъм на преобразуване и изменение е личността, която се разбира като съвкупност от характеристики на мотивационно-смысловата сфера на човека и неговия Аз. Личността е резултат и едновременно източник на измененията. Личността сама формира и структурира своя психически облик. Личността е ресурс за преобразуващите свойства на субекта. Само тогава субектът се разкрива в своята истинска самобитност, самостоятелност, проявява своеобразна самоорганизация на активността. Развитие на човека според Рубинщайн включва не само саморазвитие, но и самоусъвършенстване. Тук идеята за развитието съвпада с категорията субект или саморазвитието на субекта е в резултат на активното изменение на света. Субектността като личностно свойство отразява в себе си съдържанието на всички

компоненти на структурата на личността. Субектът като цялостност се формира не само в хода на историческото, но и в хода на индивидуалното развитие. Разбирането на субекта се свързва с качеството да бъде активен, самостоятелен. В този смисъл В. Чудновски акцентира на това, че външното зависи от вътрешното не само в смисъл, че всяко външно въздействие се реализира само чрез вътрешното. Човекът встъпва в „безкрайното многообразие от системи от противоречиви качества... най-важното от които е да бъде субект, т.е. творец на своята история, да бъде инициатор и да осъществява общуване, познание, самопознание“.

Човешкият индивид става субект в процеса на общуването в хода на своя живот и дейност. При това се различава човекът като субект на живота и дейността, и като „субект на вътрешния психологически свят“ (Слободчиков, 1994: 252). Човекът като субект представлява цялостност на душевния живот, на психо-социалната реалност и съдържание на „субектния начин на битуване“ (Слободчиков, 1994: 253). Така например, в този смисъл Столин подчертава, че субектът е условие за актуализация и реализация на самия себе си (Столин, 1983: 103). Човешката реалност по принцип се изменя и преобразува дейността и самия субект.

Формирането на субектността протича по пътя на саморазвитието. Субектността възниква на определено ниво на развитие на личността и представлява ново системно качество на личността, възниква на определена степен от развитието на онтогенезата и е детерминирана от закономерностите на развитието на самосъзнанието и мотивационната сфера на човека (Рубинштейн, 1989). В концепцията на Рубинщайн качествено своеобразие на човека представлява основа на неговата субектност. Развитието на личността по Рубинщайн, това е способност да бъдеш, да станеш субект, достигайки в процеса на това установяване високо ниво на субектност (Абулханова-Славская, Брушлинский, 1989: 219).

Човекът не става субект, а се изгражда, доколкото субектността се изразява в самореализацията, саморазвитието, самоутвърждаването, които протичат под формата на самосъзнание, самооценка на своите особености, възможности и достойнства. В този смисъл А. Маслоу изтъква, че пътят към основните нравствени и ценностни решения, към вярното самоопределение минава през самия човек. В този контекст, в смислово отношение аналогично Рубинщайн подчертава, че „За да се достигне разбиране на субектността е необходимо да бъде разбрано битието не само като обект, но и като субект“ (Рубинштейн, 1989: 54). В своето учение за характера той подчертава, че качествено своеобразие на човека представлява основа на неговата субектност.

Анализът на изучаването на субектната природа на човека, реализирана в научната школа на Рубинщайн води към разбирането на субектността като способност на човека да създава взаимно обусловени изменения в света и в самия себе си. Субектността може да се анализира и като интегративно свойство, обединяващо в себе си компоненти на различни структури на личността и организация на нейните компоненти. Субектността е централно образувание на човешката реалност, а следователно и централна категория на психологията на човека и още по-конкретно на личността на човека.

Доколкото субектността е свойство на личността, личностните детерминанти ще я определят у човека. Опирайки се на структурата на личността, предложена от С. Рубинщайн, може да се предположи наличие в субектността на проекции по отношение особеностите на характера на човека. Съдържателният и сравнителният анализ на тази проекция разкрива два основни фактора, които влияят на качеството и развитието на субектността на човека, а това са мотивационно-смысловата сфера на личността и самосъзнанието. Разглеждаме самосъзнанието в този смисъл, в който Рубинщайн

разглежда самосъзнанието като качество на субекта. Откритостта на Аз-концепцията към нов опит, нейната гъвкавост и развитие във времето и пространството са важни условия на субектността.

Субектността за разлика от субективността подчертава активната страна в психическата организация на човека. Личността потенциално съдържа субектността, а тя, от своя страна, **поставя акцент на активно-преобразуващата функция** на личността. Самосъзнанието е един от най-важните структурни компоненти на личността, представляващ този вътрешен механизъм, чрез който човек е способен не само съзнателно да възприема въздействията на обкръжаващата среда, да определя характера и степента на своята активност. Така развитието на самосъзнанието съдейства и атрибутира за формирането на субектността.

Изследванията на самосъзнанието показват взаимната обусловеност на системите на представите и системите на самооценките на човека. Откритостта на Аз-концепцията към нов опит, нейната гъвкавост и развитие във времето и пространството са важни условия за субектността. Във всеки конкретен момент от живота на човека, на всеки етап от неговия жизнен път субектността включва в себе си постигнато развитие на самосъзнанието, характера на емоционалния отклик към самия себе си.

Предвид многокомпонентната и интегрална характеристика на субектността, то самата структура и компоненти на емоционалната интелигентност, и то в частта на самосъзнателните ingrediente, **детерминира** нейното съдържание и съотнесеност иманентно към съдържателната структура на личностната субектност. Субектността на човека е системно качество на личността, интегриращо в себе си такива характеристики като активност, самостоятелност, отговорност, рефлексивност, конструктивно взаимодействие с обкръжаващата среда, способност към саморазвитие. Така струк-

турирано съдържанието на субектността на човека ярко илюстрира своята взаимнообусловеност със съдържателните характеристики на самосъзнанието, които са водещи компоненти в структурата на емоционалната интелигентност.

Разглеждането на субектността като мултифункционален, динамичен конструктор, чието психологическо съдържание и прецизна субординация на структурирана система е един надежден изследователски дискурс. Редица проучвания са съотнесени към многокомпонентната структура на субектността на човека като в различна степен допринасят за очертаване психологическите характеристики и съдържание на субектността. В този смисъл, отчитайки компонентите и съдържанието на емоционалната интелигентност можем да я съотнесем към съдържателните характеристики на субектността на човека. Същностното присъствие на самосъзнателните компоненти в емоционалната интелигентност са предпоставка за нейната принадлежност и обусловеност към и от многокомпонентната структура на субектността. Всичко това иде да покаже динамиката и взаимната обусловеност в съдържателно - психологически контекст от психологията на човека в неговата цялост, както и търсенето на адекватни изследователски инструменти по посока на реализирането на този холистичен подход.

ЛИТЕРАТУРА

- Абулханова-Славская, К.А. Брушлинский, А.В. (1989). *Философско-психологическая концепция С.Л. Рубинштейна*. М., Наука.
- Волкова, Е. Н. (1997). *Психологические аспекты субъектности учителя*. Н. Новгород: НГЦ.
- Божович, Л.И. (1995). *Проблемы формирования личности*. М.
- Брушлинский, А.В. *Проблема субъекта в психологической науке*. Статья первая (Психолог. Журн. 1991, № 6); статья вторая (Психол. Журн., 1992, № 6); статья третья (Психол. Журн., 1993, № 6).
- Маслоу, А. (1997). *Дальние пределы человеческой психики*. Санкт-Петербург.
- Рубинштейн, С.Л. (1989). *Основы общей психологии*,

- том I-II. М., Педагогика.
- Слободчиков, В.И. (1994). Развитие субъектной реальности в онтогенезе. Автореферат докторской диссертации.
- Столин, В.В. (1983). Самосознание личности. М., МГУ.
- Чудновский, В.Э. (1993). К проблеме соотношения „внешнего“ и „внутреннего“ в психологии. – Психологический журнал, 1993 № 5. 3-12.
- Goleman D. (1995). Emotional Intelligence, New York, 1995
- Weinberger, L. (2002). Emotional Intelligence: theory and practice. 2002, Sage Publication. Vol. 1,

EMOTIONAL INTELLIGENCE IN THE CONTEXT OF PERSONAL SUBJECTNESS

Natalia Alexandrova

Abstract. *The emotional intelligence's structure in mostly psychological research includes the following components- self-consciousness, motivation, empathy, self-regulation and social skills. That research is an attempt to promote the emotional intelligence in the context of the personal subjectness. According to Rubinstein a psychological mechanism of development and transformation is the personality itself. A central point of view in that theory is the concept of "subjective activity or named as subjectness. The 'subjectness' represents the active side in the psychological organization of the individual.*

Self-consciousness is one of the most important structural components of the personality. The development of the self-consciousness helps the formation of the 'subjectness'. The content and comparative analysis of the 'subjectness' reveal two major factors that influence its quality and development, namely the motivational sphere, on one hand, and the self-consciousness, on the other hand. The 'subjectness' of the person is found in the wholeness of the Self, self-regulation and the stable manifestation of personal and emotional characteristics.

Key words: emotional intelligence, personal subjectness

Проф. д.пс.н. Наталия Александрова
СУ „Св. Климент Охридски“